

світ-людина”, що лежать в основі розуміння онтологічного статусу людини, досліджені професорами Києво-Могилянської академії, зазнали певних деформацій та смислових зрушень, що було пов’язано з розвитком гуманістичних та барокових концепцій. Тому відбулася певна переорієнтація пізнання, яке ще було теологічно зорієнтоване, але все більшу увагу акцентувало на земній природі, людині та її самоцінності.

Список використаних джерел

1. Гизель И. Мир с Богом человеку / И. Гизель. – К., 1669.
2. Горський В. Філософія в українській культурі: методологія та історія. Філософські нариси / В. Горський. – К., 2001. – 236 с.
3. Історія філософії України : підручник / М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, І. В. Бичко та ін. – К. : Либідь, 1994. – 416 с.
4. Кониський Г. Загальна філософія / Г. Кониський // Філософські твори : у 2 т. Т. 1. – К., 1990. – 575 с.
5. Крымский С. Б. Культурные архетипы, или “знание до познания” / С. Б. Крымский // Природа. – 1991. – № 11. – С. 70–75.
6. Прокопович Ф. Філософські твори / Ф. Прокопович. – К., 1979. – Т. 1. – 512 с.
7. Стратій Я. Розвиток філософської та політико-правової думки в Києво-Могилянській академії / Я. Стратій // Київські обрії : історико-філософські нариси. – К. : Стило, 1997. – С. 61–75.
8. Чижевський Д. Історія української літератури / Д. Чижевський. – Прага, 1942. – Кн. 2. – 144 с.
9. Gieselii I. Opus totius philosophiae 1645–1647. Ін-т рукопису ЦНБ НАА Укр. – Мел.М.П./128.

УДК 101

Р.І. Євдокименко, ст. викладач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕНТАЛЬНІСТЬ У СТРУКТУРІ ЦІННОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗНАННЯ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Розглянуто проблему необхідності врахування особливого історичного досвіду, культури, специфічних принципів і засобів життєзабезпечення, як надбань багатовікового існування народу (те, що сьогодні визначається як ментальність) у процесі розбудови сучасної української держави.

Ключові слова: ментальність, менталітет, національна ідентичність, українська ментальність, економічна ментальність, соціокультурне життя.

Рассмотрена проблема необходимости учета особенного исторического опыта, культуры, специфических принципов и способов жизнеобеспечения, как достояния многовекового существования народа (то, что сегодня определяется как ментальность) в процессе строительства современного украинского государства.

Ключевые слова: ментальность, менталитет, национальная идентичность, украинская ментальность, экономическая ментальность, социокультурная жизнь.

The problem of necessity of taking into account special historical experience, culture, specific principles and means of life support as an achievement of centuries – old existence of people (what is now determined as mentality) in the process of forming a modern Ukrainian state is considered.

Key words: mentality, national identity, Ukrainian mentality, economical mentality, social and cultural life.

Постановка проблеми. Сучасне життя багатогранне та динамічне. Цивілізаційні виклики, постійні життєві зміни, психологічні стреси ставлять нові вимоги як до суспільства в цілому, так і до кожної людини зокрема. Наша країна переживає складний момент

пошуку духовних підвалин нової парадигми соціокультурного життя. В умовах сучасної техногенної цивілізації відбуваються нові трансформації в соціально-економічному розвитку суспільства, подальший поступ кожної країни визначається передусім можливостями сфери наукового знання. Вирішення зазначених проблем є неможливими без урахування особливого історичного досвіду, культури, специфічних принципів і засобів життєзабезпечення, як надбань кожного суспільства, досягнутих протягом багатомілітичного існування, така ситуація сьогодні визначається як рівень ментальності того чи іншого народу.

Україна бере активну участь у соціально-економічних процесах планетарного масштабу, але попри всі позитивні моменти залишаються невирішеними та вкрай важкими проблеми, які пов'язані з життєдіяльністю нації та тісно поєднані з її історією, традиціями, культурою.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку тільки найвільні люди вважають, що є універсальні світові ринкові механізми та класичні економічні положення, які працюють однаково для всіх часів і народів, тільки потрібно їх правильно застосовувати. Серйозна світова наука від таких спрощених підходів давно відмовилася. З'являються відповідні пропозиції і в українських наукових колах, наприклад, відомий фахівець з історії української економічної думки С. Злупко вважає, що "у процесі розбудови української економічної системи щораз більше відчувається потреба пізнання національної господарської культури. Це явище закономірне, бо моделювати економічну перспективу тієї чи іншої країни не можна поза знанням національної господарської культури" [4, с. 131], тому актуальним, як ніколи раніше, є проведення спеціального методологічного дослідження філософських засад формування і функціонування соціально-економічного знання в Україні та створення оригінальної концепції національного стилю мислення.

Аналіз публікацій і досліджень. Огляд наукових джерел показує, що проблематика ментального останніми роками стає предметом уваги філософів, культурологів, політологів, соціологів, істориків, економістів. Сучасні вітчизняні науковці М. Попович, І. Старовойт, Р. Додонов, В. Храмова, С. Пролєєв, А. Швецова, І. Бичко, О. Забужко, С. Кримський, Н. Соболева, О. Донченко, Д. Богиня й інші, зосереджуючись на дослідженні ментального феномена, доповнюють його різноманітними концептуальними підходами, вимірами, аспектами. В їх працях ментальність набуває національно-етнічного забарвлення, постає атрибутом суб'єктивної реальності українського соціуму, виступає як трудовий менталітет, зокрема, в аспекті його підприємницьких характеристик. Однак, незважаючи на переконливу актуальність для сучасного суспільствознавства ментальної проблематики, в її розробленні вітчизняними дослідниками зроблені тільки перші кроки. Цілісне концептуальне бачення економічної ментальності в Україні ще не сформовано. Зважаючи на особливості історичного розвитку нашої країни, в суспільстві свідомості мешканця України (ще від часів Київської Русі аж до радянського періоду, і нині) саме контекст індивідуалізм-колективізм (особисте – загальне, індивід – суспільство тощо) набуває особливого значення й звучання.

Виклад основного матеріалу. Ментальність визначають як «загальне психологічне оснащення» представників тієї чи іншої культури, яке дає можливість хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомість у певне світосприйняття. Воно і визначає

врешті-решт поведінку людини, соціальної групи, суспільства, внаслідок чого суб'єктивний «зріз» суспільної динаміки органічно включається в об'єктивний історичний процес.

Ментальність найбільш виразно постає у типовій поведінці представників певної культури, яка виявляється передусім у стереотипах поведінки та стереотипах прийняття рішень, що означає вибір однієї з поведінкових альтернатив.

Менталітет українського народу складає злагоджену цілісність, в основі якої лежать регіональні ментальності. Філософсько-культурологічний сенс поняття «менталітет» – це всезагальна, універсальна сутність, що характеризує своєрідність світобачення великої групи людей. Протягом століть хаотичний і різноманітний потік рецепцій перероблявся суспільною свідомістю в більш або менш упорядковану картину світу. Своєрідність світобачення здебільшого позначається на будові системи цінностей і визначає на підсвідомому рівні особливості поведінки. За словами М. Юрія, «менталітет» – це записаний у матеріальних основах психіки певний поведінковий код, що детермінує стійкий соціально-психологічний стан суб'єкта». Термін «ментальність» – це більш вузьке значення, яке охоплює особливості раціонального та позараціонального у світовідношенні жителів певного регіону, краю, міста. Іншими словами, ментальність – це індивідуалізм, сім'я та суспільство; сексуальність та любов; релігійність; тіло та душа; опрашки та надії; радість та щастя; смуток та смерть; повсякденність та свято; чуже і своє; природа та навколишнє середовище; простір, час та історія.

Уводячи в обіг поняття економічного менталітету, О.В. Бондаренко вказує: «Термін “ментальність” вживається, коли треба назвати щось відносно важко вловиме, але разом з тим реально присутнє в соціальній, перш за все, обумовленості тих чи інших фактів свідомості чи поведінки людей, коли треба раціонально пояснити певні явища суспільного життя, заглиблюючись до певного рівня їх засад» [2, с. 210].

Економічні знання, як відносно самостійна галузь світоглядних досліджень, формуються і розвиваються за певними правилами в кожного народу, починаючи з географічного фактора і закінчуючи споконвічними есхатологічними уявленнями, а філософська наука, у свою чергу, теоретично вирішує загальнолюдські проблеми буття крізь призму національних, тим самим безпосередньо забезпечує універсальний зв'язок економічної науки зі знанням у цілому. Необхідним є зауваження про те, що всі нації, незважаючи на своєрідність, природно проходять такий історичний шлях, де вони стикаються з однаковими або аналогічними проблемами, які є актуальними без винятку для всіх людей, але спільної для всіх націй філософії економіки не існує [3, с. 93].

Актуальною проблемою сучасної соціальної філософії є аналіз механізму взаємодії загального характеру економічних процесів та матеріального виробництва з національною парадигмою економічного знання, яка є сьогодні головною складовою економічної політики будь-якої країни. Основу такої парадигми створює власне національно-сміслові поле економічного розвитку, яке будується на традиціях, світорозумінні, історичному досвіді, мові, цінностях та цілях кожного народу, що дає змогу створювати такі зразки економічної культури, які виведуть економіку України і реальну національну методологію життєтворення на якісно новий світовий рівень функціонування.

Українська філософія певним чином формулювала і вирішувала проблеми соціально-економічного знання, що були важливі як для народу України, так і для інших наро-

дів, але концепції, які були створені ще за радянських часів та демонструють, передусім, специфіку розвитку філософії народів Західної Європи [8, с. 45], що відтворювались на основі саме їх менталітету, де виконувалися цільові програми економічних, а відповідно і життєвих перетворень цих народів.

Безпосередніми першоджерелами під час вирішення зазначених проблем є твори І. Вишенського, Ф. Прокоповича, С. Подолинського, І. Пулюя, М. Туган-Барановського, М. Зібера, І. Вернадського, С. Грушевського, П. Куліша, І. Франка, М. Драгоманова, М. Костомарова та інші роботи відомих українських мислителів різних історичних епох.

Спроба сучасного осмислення філософських засад існування соціально-економічного знання в Україні дала змогу сформулювати принаймні три можливі тенденції. Перша тенденція прагне виявити національні й зовнішні соціокультурні чинники, що зумовили процес формування філософського підґрунтя в системі економічного знання в Україні. Дослідники цього напрямку спираються на той неспростовний факт, що на території України багато віків живе народ, який створив власну самобутню культуру. Виходячи з того, що культура будь-якого народу може як асимілювати, так і відторгнути відповідні зовнішні впливи, у цьому підході з'ясовується, які фактори впливали на розвиток тих чи інших економічних процесів на цій території. Тому під час розгляду питань економічної політики переважають дослідження саме зовнішніх факторів впливу, в той час не приділяється достатньо уваги формуванню національних засад з урахуванням специфічного, первісного ментального рівня існування цього народу.

Друга тенденція виявляється у працях, автори яких знаходять собі точку опори переважно у християнсько-богословській та “книжницькій” традиції, також це стосується підходів російських як філософів, так і вчених-економістів. Вони дотримуються думки, що в Україні та Росії розвиток філософії, а отже, відповідне її осмислення економічного знання являє собою продукт “зустрічі” філософії та християнства православного обряду, наприклад, це роботи таких російських дослідників, як Л.Л. Некрасов “Теологія економіки”, М. В. Конотопов “Економічна історія світу” тощо. Звичайно, такий погляд не є новим і має право на існування вже через те, що застосовується у загальних рисах слов'янофілами ще в XIX ст., він пов'язаний з адміністративно-державним впровадженням християнства і до певної міри самої філософії. Проте він сумнівний, бо створює враження, нібито до введення християнства українці-русичі не мали ніякої світоглядної рефлексії у пізнанні економічних явищ, тобто такі питання для них були закритими. Так є думка, нібито до появи християнства в Україні “свій чуттєвий досвід, як і явища природи, тогочасні люди не вміли ані добре аналізувати розумом, ані контролювати чи перевіряти практично, оскільки сама практика була ще надто примітивною й обмеженою, а логіка мислення дуже простою” [7, с. 29].

Філософська концепція економічного знання в Україні, в контексті зазначених поглядів, у деяких міркуваннях позбавляється власного етнічного ґрунту й зводиться до різних “впливів”, які пов'язані з поширенням християнства, таких як: південно-слов'янський, польсько-литовський тощо. У сучасній літературі однією з фатальних історичних подій подається ситуація прийняття на Русі візантійської версії християнства: “Таке враження, ніби тисячу років тому комета українства попала в фатальне бісівське гравітаційне поле і, вичерпуючи останній енергетичний потенціал, нині догорає на чужинській орбіті” [6].

Своєрідний третій варіант поєднання пропонується С.В. Мочерним: “Якщо економіка базується лише на врахуванні егоїстичних інтересів людини (*Homo economicus*), що нібито, згідно з економічним ученням А. Сміта, дає можливість врахувати суспільні інтереси, то в ній, за словами російського філософа М. Бердяєва, панує ідеологія буржуазного господарства. Якщо на перше місце у господарському житті висуваються інтереси служіння іншим людям, суспільству загалом, то це відповідає соціалістичній ідеології, яка ближча до християнства. Якщо економіка кожної країни будуватиметься на дотриманні принципів християнської економіки, то вона наблизатиметься до божественної. Можливо, саме тому М. Гоголь порівнював господарювання з розмовою з Богом, а Г. Сковорода говорив про божественну економіку.

Водночас на сьогодні немає ґрунтовних досліджень, в яких би аналізувались ті відношення первинної ментальності, що стали детермінантою концепції економічного знання в українській соціальній філософії та аналізу його аксіологічних трансформацій у системі виробничих відносин: “Питання про цінність – основне питання в політичній економії; від того чи іншого його розв’язання залежить вирішення майже всієї решти питань цієї науки” [1; 2], – зазначена постановка проблеми звучала в наукових колах ще у ХІХ ст., але дотепер залишається відкритою, тому логічним продовженням дискурсивно-аналітичного в дослідженні національного стилю економічного знання в Україні стає аналіз механізму взаємовпливу феномена ментальності та процесу формування й функціонування структури цінностей і цілей економічного знання в суспільстві. Поняття “ментальність” у цьому контексті розглядається, як аспектний прояв менталітету не стільки в умонастрої суб’єкта, скільки в його діяльності, яка пов’язана з господарсько-економічним менталітетом нашого народу.

Враховуючи це, вважаємо, що більш обґрунтованою під час вивчення економіко-господарських засад існування українського народу та осмислення національного економічного знання є тенденція, що орієнтується на “безперервність” існування народу [8, с. 48]. Вона визначає суперечливу тотожність буття української нації, яка виявляється у видозмінах її суспільно-економічного ладу, економічної культури, а також всієї системи світогляду та, безперечно, потребує ґрунтовних науково-теоретичних розвідок на засадах сучасної методологічної культури української соціальної філософії.

Отже, ментальність народу укорінена у вихідні умови його життя, й економічна ментальність таким чином є фундаментальною, дуже суттєвою складовою і соціально-культурним стрижнем, що супроводжує функціонування національного соціуму в соціальному просторі та в історичному часі свого існування. Вона виходить із граничних чинників буття певного соціуму і віддзеркалює їх мовою економіки (засад господарювання) цього соціуму через економічну активність його представників. Чи здатні швидкі суспільні зміни у політичному житті, наприклад, похитнути такі, що «шлифувалися» віками, «коди свідомості»? Напевно, ні. Ментальність є стійкою й малорухомою, вона не є засобом переводу практичних завдань у сферу суспільної свідомості. І, перш за все, це стосується саме економічної ментальності, тобто логіки поведінки людей в економічній сфері суспільства.

Список використаних джерел

1. Антонович А. Теория ценностей: критико-экономическое исследование / А. Антонович. – Варшава, 1877. – 102 с.

2. *Бондаренко О. В.* Економічна ментальність України: етапи історичного розвитку (соціологічний вимір) / О. В. Бондаренко // Нова парадигма. – 2004. – № 36. – С. 210-215.
3. *Герасимова Е. М.* Економічне знання у дискурсі становлення глобалізованого світу: соціально-філософський аналіз : монографія / Е. М. Герасимова. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2008. – 336 с.
4. *Злупко С. М.* Персоналії і теорії української економічної думки / С. М. Злупко. – Львів : Євросвіт, 2002. – 528 с.
5. *Мала енциклопедія етнодержавства* / відп. ред. Ю. І. Римаренко. – К. : Довіра-Генеза, 1996. – 658 с.
6. *Михальченко М. І.* Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів / М. І. Михальченко, З. К. Самчук. – К., 1998. – 156 с.
7. *Нарис історії філософії на Україні.* – К. : Наук. думка, 1996. – 656 с.
8. *Шевченко В. І.* Концепція пізнання в українській філософії / В. І. Шевченко. – К. : ІСДО, 1993. – 188 с.

UDC 165.744

Barbara Krygier

International Cyrillo-Mefodievskia Academy Slavonic Enlightenment

*The mind and the world are linked together,
depend on each other, participate in each other's existence.
Henryk Skolimowski «The Participatory Mind», 1994*

CREATING NEW COGNITIVE MAP OF THE WORLD

We consider evolutionary function «maps» of the world. The modern image of the world and rose-standing of the nature of man and his role in this world. Grounded spiritual and material unity of the universe. The principles study of the world - organicism, partitsipizm, holism.

Key words: «map» knowledge of the world, philosophy, image world, organicism, partitsipizm, holism.

Розглянуто еволюційну функцію «мапи» світу. Проаналізовано сучасний образ світу, а також розуміння сутності людини та її ролі в цьому світі. Обґрунтовано духовно-матеріальну єдність Всесвіту. Сформульовано принципи дослідження світу – органіцизм, партиципізм, холізм.

Ключові слова: «мапа» пізнання Світу, світогляд, образ світу, органіцизм, партиципізм, холізм.

Рассмотрена эволюционная функция «карты» мира. Проанализировано современный образ мира, а также понимание сущности человека и его роли в этом мире. Обосновано духовно-материальное единство Вселенной. Сформулированы принципы исследования мира – органицизм, партиципизм, холизм.

Ключевые слова: «карта» познания Мира, мировоззрение, образ мира, органицизм, партиципизм, холизм.

Our deeply rooted beliefs about the nature of what surrounds us and what we are make up our worldview, which is a certain cognitive map of the World. We use it unconsciously when we assess the reality we are confronted with in our lives. This culturally established beliefs come often from the deep past, when humankind's knowledge about the surrounding reality was based on entirely different experiences, collected in principally disparate conditions.

Now, considering the contemporary achievements of many domains of new science we can reach a justified conclusion that our disseminated and established in culture cognitive map of the World is not only obsolete but also false. And that false cognitive map is the main obstacle in understanding reality and participating in its transformation.

However, there is no reason to fall into pessimism about that shocking statement because in front of our eyes and with our contribution a new image of the World emerges, i.e., a new worldview worthy of the third millennium. Some of its parts are already very clear, other are still rather faint but quickly gain clarity.